УДК 7.025.1(477.74–21«XIX–XX»:304.4)(093.3) DOI https://doi.org/10.32782/2522-9656/2026-20-13

Хамула Дмитро Валентинович,
кандидат культурології,
старший науковий співробітник лабораторії
психологічних,
мистецтвознавчих та інших видів досліджень
Одеського науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства юстиції України
ORCID ID: 0000-0002-3146-1390

ЕКСПЕРТНА АТРИБУЦІЯ ТА ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КАХЕЛЬНИХ ПІЧНИХ КОМПЛЕКТІВ ТОВАРИСТВА М.С. КУЗНЄЦОВА, ПОРЦЕЛЯНОВОГО ЗАВОДУ «РЬОРСТРАНД», ФАРФОРОВОЇ ФАБРИКИ «АРАБІА» ТА ФАБРИКИ КАХЕЛЬНИХ ТА ФАЯНСОВИХ ВИРОБІВ ВІЛЬГЕЛЬМА АНДСТЕНА

EXPERT ATTRIBUTION AND COMPARATIVE ANALYSIS OF STOVE-TILE ASSEMBLAGES BY THE M.S. KUZNETSOV PARTNERSHIP, “RÖRSTRAND” PORCELAIN FACTORY, “ARABIA” PORCELAIN FACTORY, AND WILHELM ANDSTEN’S TILE AND FAIENCE FACTORY

Анотація. У статті досліджено питання атрибуції антикварних художніх кахельних печей з каталогів «Товариства виробництва фарфорових та фаянсових виробів М.С. Кузнєцова», моделей порцелянового заводу «Рьорстранд» у Швеції, фарфорової фабрики «Арабіа», та фабрики кахельних та фаянсових виробів Вільгельма Андстена в Фінляндії. Мистецтвознавче дослідження проводиться в рамках наукової розробки методики, призначеної для судових експертів-мистецтвознавців з проведення судових мистецтвознавчих експертиз відповідних об’єктів, а також для атрибуції печей та камінів в рамках пам’яткоохоронної сфери для оцінювання, збереження цих художніх та історико-культурних об’єктів. Проведений іконографічний аналіз показує культурні дифузійні зв’язки у сфері культури оформлення інтер’єрів наприкінці XIX-початку XX ст. Об’єкти, що досліджуються розглядаються у першу чергу у якості творів декоративно-прикладного мистецтва та рухомих частин пам’яток архітектури та містобудування, які відповідно до законодавства України мають охоронятися, зберігатися та музеєфікуватися.

Ключові слова: культурні цінності, атрибуція, судова мистецтвознавча експертиза, кахельні печі та каміни, антикварні кахлі, М.С. Кузнєцова, «Рьорстранд», «Арабіа», Вільгельм Андстен, історичне виробництво печей та камінів, художники-керамісти, збереження культурної спадщини, монументального та декоративно-прикладне мистецтво.

Abstract. This article addresses the scholarly attribution of antique artistic tiled stove ensembles documented in the catalogues of the M.S. Kuznetsov Partnership for the Production of Porcelain and Faience Ware, as well as corresponding models produced by Rörstrand, Sweden’s oldest porcelain manufactory, the Arabia Porcelain Factory, established as a subsidiary of Rörstrand, and the Wilhelm Andstén Tile and Faience Factory in Finland. The present study constitutes one of a series of iconographic and comparative art-historical investigations carried out within the

framework of developing a specialized methodology for forensic art experts. This methodology is intended both for conducting forensic art examinations and for the scholarly attribution of tiled stoves and fireplaces within broader academic research in art history and cultural studies, as well as within the field of cultural heritage protection for the assessment, preservation, and conservation of these artistic and historical-cultural objects.

The significance of these objects lies primarily in the fact that they frequently represent works of decorative and applied art and constitute movable components of architectural and urban heritage monuments, or of the historic urban fabric of Ukrainian cities. Under the current legislation of Ukraine, such objects are subject to protection, preservation, restoration, and, where necessary, appropriate musealization either in situ or within museum collections.

Unfortunately, historic tiled stoves and fireplaces are currently subject to frequent damage and complete destruction due to the absence of adequate documentation concerning these objects in heritage protection records and the general lack of public awareness regarding their historical, artistic, and cultural significance.

Key words: cultural heritage objects, attribution, forensic art expertise, tile stoves and fireplaces, antique tiles, tiled stoves and fireplaces, antique stove tiles, M.S. Kuznetsov, Rörstrand, Arabia, Wilhelm Andstén, historical production of stoves and fireplaces, ceramic artists, cultural heritage preservation, monumental and decorative-applied arts.

Постановка проблеми. Дослідження виконується в рамках роботи, яку проводять науковці Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції «Розробка методики проведення мистецтвознавчої експертизи антикварних теракотових, кахельних, фаянсових, майолікових печей та камінів щодо приналежності їх до культурних цінностей, які мають історичне, художнє, етнографічне та наукове значення» (згідно з планом IX.1.1-2025/3, № державної реєстрації теми: 0125U000793). Окрім методологічної частини роботи, проводиться атрибуція печей та камінів на теренах сучасної України та зарубіжжя. Важливо відзначити, що об'єкти що вивчаються цілком вкладаються у поняття, які є в відповідному чинному законодавстві України. Так, згідно ст. 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини» до поняття «об'єкт культурної спадщини» відносяться «рухомі предмети, пов'язані з нерухомими об'єктами культурної спадщини» елементи, «що можуть бути відокремлені від нього, але складають з ним єдину цілісність, і відокремлення яких призведе до втрати» культурної цінності об'єкта [2]. Згідно ст. 1 Закону України «Про вивезення, ввезення, та повернення культурних цінностей» до поняття «культурні цінності» відносяться і «складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам'яток і пам'яток монументального мистецтва» [1]. Тобто, згідно визначень у чинному законодавстві, об'єкти, що вивчаються, є одночасно такими, які можна розглядати і як культурні цінності та як об'єкти культурної спадщини. Проте, нажаль, при проведенні ремонтів і т.зв. реставраційних робіт, законодавчі настанови відносно пам'яток культурної спадщини часто просто ігноруються, чого не можна сказати, наприклад, відносно аналогійних законів в країнах ЄС, біль-менш детальний аналіз яких ми вже робили [13, с. 147–154].

Найголовнішу роль в процесі наукової атрибуції пічних кахлів мають клейма виробників, про що неодноразово каже у своїх фундаментальних дослідженнях з фурнології професорка Інституту мистецтвознавства Вільнюської академії мистецтв Д. Клаюмене [16, s. 431], адже їх наявність знімає усі гіпотези щодо фабрикації виробу, і дає змогу дати точну відповідь, що має велике значення, особливо при проведенні експертиз. Тобто, від можливості побачити клеймування на пряму залежить завершеність циклу атрибуції подібних творів. Так, Клаюмене задається справедливим питанням того, чи можна взагалі застосовувати при аналізі промислових виробів XIX – першої половини XX ст. традиційні методи дослідження образотворчого мистецтва? Що слід вважати оригіналом (первісним зразком), а що – повторенням (тиражованим виробом)? Чи можуть відомі першозразки допомогти атрибутувати копії, тобто визначити виробника серійного виробу? Аналізуючи виробництво кахляних печей і камінів XIX – першої половини XX ст., авторка намагається зробити спробу відповісти на ці питання. Зі свого боку ми хочемо додати те, що звісно такі широковживані мистецтвознавчі методи, як формально-стилістичний, іконографічний та порівняльний аналізи дають свої результати, проте з огляду на ситуацію яка стосується, хоча і художніх, проте фабричних виробів, застосування лише такої методології може дати хибні результати, оскільки ідентична іконографія багатьох пічних і камінних моделей часто-густо виготовлялася різними в часі і просторі виробниками. Дана стаття як раз таки присвячена порівняльному аналізу саме такому прикладу моделі каміно-печі, яка виготовлялася як мінімум трьома різними підприємствами на теренах Швеції, Фінляндії та колишньої Російської імперії, вироби яких іноді можна зустріти й на теренах сучасної України. Тобто кажучи про першочергову важливість вивчення наявних (або відсутніх) клейм виробника на відповідних керамічних виробах, до цих традиційних методів і галузі історії мистецтва, знання з допоміжної історичної дисципліни – епіграфіки, як науки, що вивчає написи нанесені на тверді матеріали, такі, як кераміка, камінь, метал, тощо.

Актуальність пов’язана з відсутністю алгоритмів дій експерта під час проведення атрибуції та оцінювання печей та камінів та їх складових художніх елементів, які як у складі цілих кахельних комплектів, так і у вигляді окремих художніх кахлів, можуть бути культурною цінністю й становити значну матеріальну вартість на антикварному ринку України, так і на європейському ринку. Подібні атрибуції допоможуть при проведенні судових мистецтвознавчих експертиз для оцінки об’єктів, які в складі пам’яток архітектури та містобудування, а також, як самостійних об’єктів антикварної торгівлі, у якості культурних цінностей, можуть бути незаконно переміщені через кордон держави (у розібраному вигляді), або бути знищеними під час ремонтів, становлять частку культурної спадщини України.

Метою статті є вивчення моделі каміно-печі, яка ще детально не розглядалася. Так, моделлю для порівняння є піч під № 804 та № 6 з каталогів М.С. Кузнєцова, виданих у 1896 та 1901 рр. [3, № 804; 4, № 6] (Рис. 1–5).

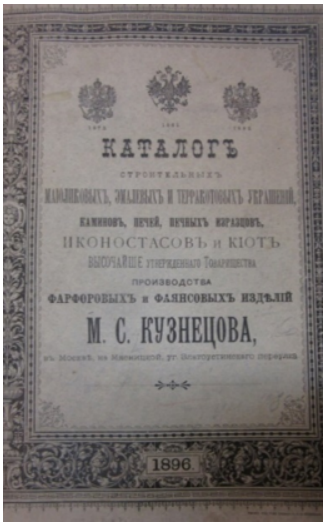




Рис. 1–3. Титульний аркуш, фронтиспіс та ескізне зображення моделі каміно-печі № 804 згідно каталогу М.С. Кузнєцова 1896 р.





Рис. 4–5. Титульний аркуш та ескізне зображення каміно-печі № 6 з каталогу М.С. Кузнєцова 1901 р.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Остаточне усвідомлення значення пічних кахлів, як важливого історико-художнього джерела, почалося лише з другої половини XX [14, с. 407–408]. І як справедливо відмічає сучасна дослідниця фурнології Даля Клаюмене, що для історика мистецтва завжди цікаво з'ясувати, хто був автором конкретної моделі чи дизайну виробу. І тут доводиться стикатися з труднощами, адже дослідження показують, що часто

не просто визначити творців моделей певних печей. Крім того, нажаль, практично неможливо знайти документальних підтверджень умов на яких ті чи інші фабрики здобували права на виробництво вже існуючих моделей. Відомо, що відповідно до законів XIX – початку XX ст. автор мав виняткові права на модель лише на короткий час, після чого будь-хто міг її копіювати. Клаюмене пише, що особливого поширення набули певні особливо популярні моделі, що подобалися споживачам. Такі багато декоровані печі та каміни можна побачити у каталогах різних фабрик, різних країн. Це ускладнює атрибуцію виробів за місцем і часом виготовлення. Клаюмене також задається питанням, що вважати оригіналом (первісним зразком), а що – повторенням (тиражованим виробом)? Чи можуть відомі першозразки допомогти атрибутувати копії, тобто визначити виробника серійного виробу [16, с. 430].

В Україні немає не тільки методик, а й довідкової бази сучасної спеціалізованої наукової літератури, яка розглядає кахлі не в традиційній хронології від XII до XVIII ст., (саме цей період найбільш детально висвітлений в світовій фурнологічній літературі), а найбільш пізній період, – XIX поч. XX ст., на якому ми робимо акцент, оскільки саме із такими об’єктами частіше за все несподівано можна зустрітися будь де (в старому будинку, на пам’ятці архітектури, на горищі, і навіть на смітнику). Наявні окремі праці, в тому числі й українських вчених, таких, як А. Колупаєва (монографія «Типологія українських кахель», видана у 2021 р.), статті І. Шулєшко, Ю. Смолій, а також дослідження А. Дутова і В. Мещерякова, які одними з перших у 1990-ті рр. спробували розвернути увагу до печей від традиційно археологічного їх сприйняття, започаткованого ще з часів С. Амброзіані, до мистецтвознавчого, в контексті естетики епохи бель-епок, все ще залишаються, хоча і значним доробком, але поки що початком великого шляху.

Основний виклад матеріалу. Деякі печі, можна сміливо ідентифікувати за каталогами заводів М.С. Кузнєцова [3; 4]. В процесі досліджень, завдяки візуальному порівняльному мистецтвознавчому аналізу автором була віднайдена ціла низка печей, які певною мірою слід відносити до фабрикації заводів М.С. Кузнєцова. При цьому не слід забувати того, що така атрибуція є лише приблизною, оскільки клейм як правило ми не бачимо. Виявити першоджерело походження тієї чи іншої моделі буває іноді складно. Не дивлячись на це, пошуки та спостереження дають вельми цікаві результати, якими автор хоче поділитися.

Нам вже довелося проводили атрибуцію та порівняльний аналіз деяких моделей печей та камінних печей фабрикацій М.С. Кузнєцова, «Арабіа», «Рьорстранд», в тому числі й таких, які були віднайдені на теренах України, зокрема це стосується визначної каміно-печі за каталожним №-рами 3 та 5 фабрикації М.С. Кузнєцова (Рис. 6–7).

 ISSN 2522-9656

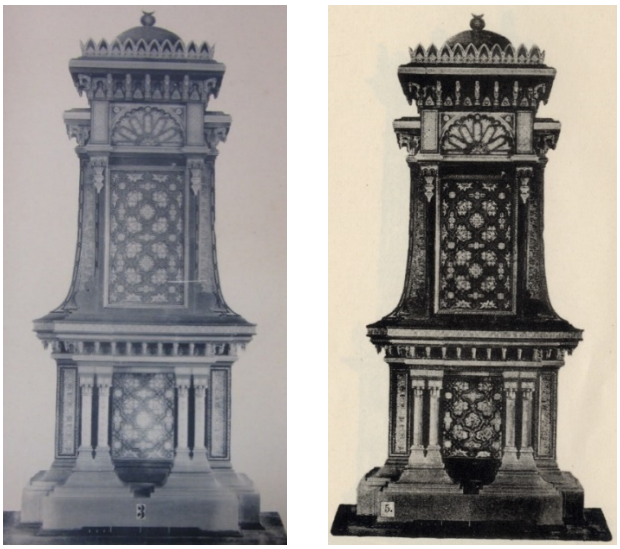

Рис. 6–7. Піч № 3 та № 5 з каталогів Кузнєцова за 1896 р. та 1901 р.

Йдеться про піч в мавританському стилі з колишнього особняка М. Зайцева в Києві [9, с. 216–225] (Рис. 8–12) та інші приклади атрибуції каталожних печей [10, с. 226–236; 11, с. 237–247; 12, с. 344–348].



Рис. 8–12. Каталожна піч фабрикації Товариства М.С. Кузнєцова № 3(5) в колишньому особняку М. Зайцева. м. Київ. Загальний вигляд. Фрагменти

Також вже проводилися атрибуції й інших виробників пічної художньої

кераміки, таких, як, наприклад, знаменитий вітчизняний кахельний та майоліковий завод Й. Андржеєвського в м. Києві [6, с. 265–269], завод «АБО» в Фінляндії, продукція якого зустрічається й на території України, зокрема в історичному середмісті Одеси [6, с. 93–104; 8, с. 861–884], де ще донедавна можна було зустріти прекрасні приклади печей і камінів саме цієї фабрикації, проте на превеликий жаль, за останні роки більшість подібних об’єктів, які були відомі авторові цих строк, нині є втраченими, так у першу чергу це стосується печей та камінів зі знаменитого в Одесі прибуткового будинку колекціонера та мецената О.П. Руссова по вул. Садовій, 21, що був зведений в 1897–1900 рр. за проєктом арх. Л.М. Чернігова та архітектурного дизайнера В.І. Шмідта.

Виклад основного тексту. Якщо порівняти (каміно-піч №804 та № 6) її малюнок з ескізом, представленим у каталозі заводу «Арабіа», який був дочірнім підприємством шведського порцелянового заводу «Рьорстранд» на теренах Фінляндії, стає вочевидь, що вони повністю аналогійні між собою. Наразі мова йде про піч під №73А з каталогу «Арабіа» 1897 р. Іконографічно надзвичайно близькою до неї є модель №73В. Відмінності в основному стосуються серединного пояску (міттельсимсу) та декору верхівки [15, №73A, s. 65, №73B, s. 67] (Рис. 13–16.).

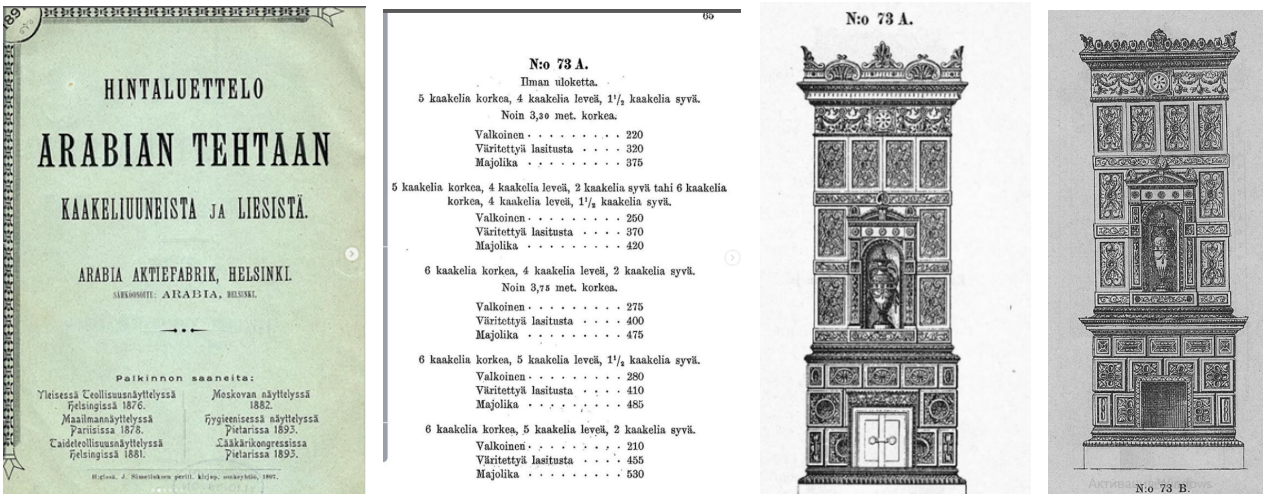

Рис. 13–16. Титульний аркуш каталогу заводу «Арабіа» 1897 р., опис та ескізне зображення моделі каміно-печі №73А

В описі даної моделі №73А зазначається наступне: «Без виступу – 5 кахлів заввишки, 4 кахлі завширшки, 1½ кахлі завглибшки. Приблизно 3,30 метра заввишки: Біла 220, Кольорова глазур 320, Майоліка 375». В моделі №73В прописано наступне: «Оснащена виступом – 6 кахлів заввишки, 4 кахлі завширшки, 2 кахлі завглибшки під виступом і 1½ кахлі завглибшки над ним. Приблизно 3,55 метра заввишки».

Найбільш відома піч моделі №73А, №73В «Арабіа» знаходиться у Міському музеї Хельсінкі (Рис. 17). Ще одна піч аналогійної ж зелено-помаранчевої

колористики цього ряду походить з вілли в Койвікко (1879-1880 рр.) (Рис. 18).




Рис. 17–18. Каталожні печі фабрикації «Арабіа» в експозиції Міського музею в Хельсінкі та в колишньому Офіцерському клубі, що розміщувався на віллі в Койвікко. Фінляндія

Наступна піч, – у залі засідань Ратуші Хельсінкі. Піч є частиною історичного інтер'єру будівлі й також відноситься до колекції Музею міста Хельсінкі (Рис. 19). Така сама піч, й у такому ж колориті, відома з приватної колекції Вільхо Ронкайнена, (майстерня кахельних печей Essvik, на вулиці Ängomsvägen у Н'юрундабоммен, Швеція) (Рис. 20).




Рис. 19–20. Печі в залі засідань Ратуші в Хельсінкі та з колекції Вільхо Ронкайнена в м. Н'юрундабоммен. Швеція

Наступна піч трохи в іншому забарвленні, була знайдена в одному старому будинку в Кюуярві в Фінляндії (Рис. 21–22).

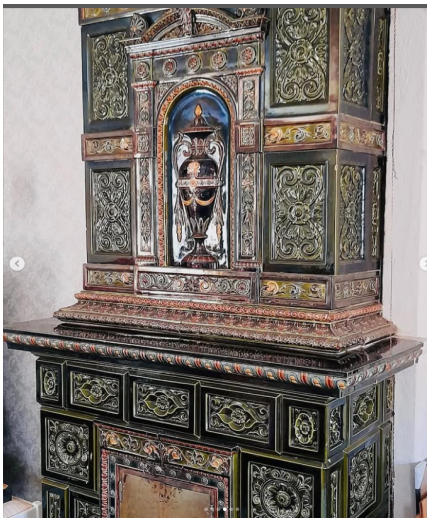
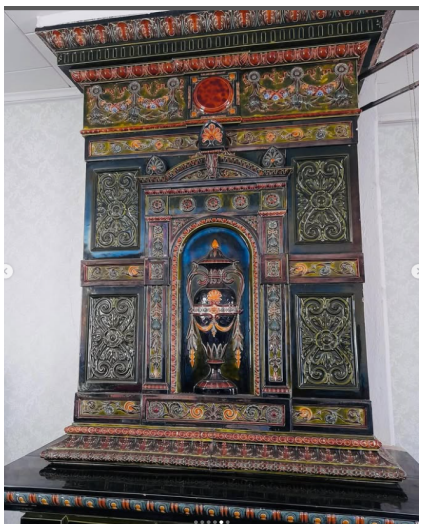

Рис. 21–22. Каталожна каміно-піч № 73В. Завод «Арабіа». Кюуярві. Фінляндія

Ще слід пригадати печі фабрики «Arabia» (модель №73А), що знаходиться в квартирі, яку було виставлено на продаж в м. Порі в будинку Нервандера (1892 р., Фінляндія) (Рис. 23–24).

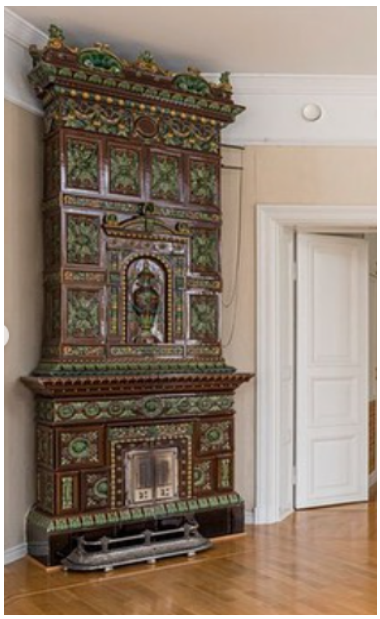
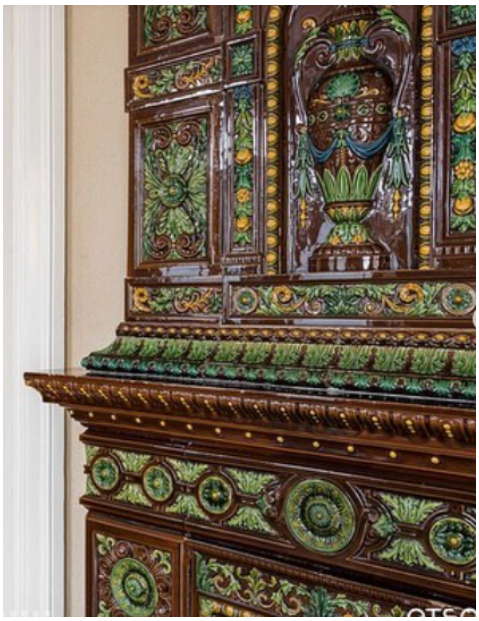

Рис. 23–24. Майолікова піч фабрики «Arabia» (модель № 73а) в будинку Нервандера. м. Порі. Фінляндія

Так, згідно каталогу заводу шведського порцелянового заводу «Рьорстранд» від 1894 р. у ньому бачимо надзвичайно схожі, як між собою, так і з піччю кузнєцовских заводів, а саме печі під №73А та №73В [18, No73A, 73B, s. 20] (Рис. 25–26).

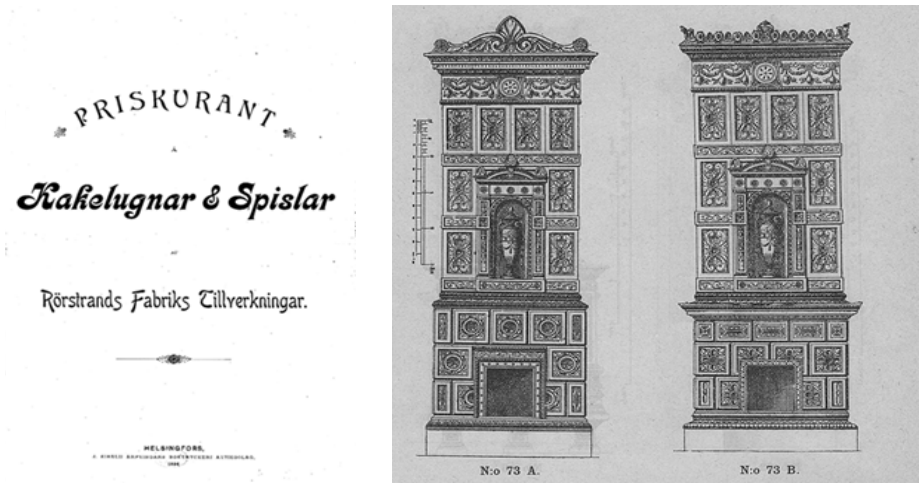

Рис. 25–26. Титульний аркуш каталогу заводу «Rörstrand» 1894 р. та ескізні зображення каміно-печей № 73А, № 73В

В декорі верхівки № 73А є певні відмінності, які відрізняють цю модель від аналогійних моделей вищерозглянутих фабрикацій М.С. Кузнєцова та заводу «Арабіа».

Ще однією важливою фабрикою для порівняння та знаходження паралелей між різними підприємствами, зокрема й з заводами Кузнєцова, є відома фабрика кахельних та фаянсових виробів Вільгельма Андстена в Гельсингфорсі (нині м. Хельсінкі). Фабрика заснована в 1842 р. Фабрика розташовувалася в передмісті Гельсінгфорсу Сьорняйнен. Тоді фабрика виробляла різного роду глиняні речі та фаянсові вироби, а також дрібні фарфорові. На 1904 р. завод є власністю акціонерного товариства із виготовлення лише фаянсу. Капітал складав 142 тис. марок. Станом на 1882 р. виготовлялося виробів на 10 тис. марок, при 106 робітниках. На 1904 р. виробництво сягнуло 209 тис. марок при 52 робочих. Вироби фабрики експонувалися на Всеросійській мануфактурній виставці в Петербурзі в 1870 р., а також на Загальній Фінляндській виставці в Гельсингфорсі в 1876 р. Глиняні вироби тоді були визнані прекрасними [5, с. 24]. Одним з перших прейскурантів заводу був невеличкий каталог-прейскурант, що вийшов в 1883 р. [17]. Ціни, прописані Андстеном на печі, як там зазначається «з 18 дюймових кахлів, білих глазурованих, без тріщин» варіюються від 39 (піч висотою у 9 футів) до 100 рублів (печі висотою від 11 футів). Середня ж ціна на піч висотою у 11 футів коштувала від 50 карб. Згідно того ж каталогу видно, що завод виробляв ще й художні вироби садово-паркових прикрас. Каталог репрезентує цілу низку елегантних печей у стилістиці історизму, які на той час були надзвичайно популярними у другій пол. XIX ст., і які не вийдуть з моди ще довго, та будуть користуватися попитом аж до 1917 р. Їх зображення ми можемо бачити й у наступних за часом каталогах заводу Андстена. Серед елегантних та відносно просто прикрашених печей фабрикації заводу В. Андстена є такі, що сміливо атрибутуються. Такими, наприклад, є

печі у церкві Св. Миколая в Суйстамо (Карелія). Ця модель (№ 18) зустрічається у заводських прейскурантах 1883 р. та 1903 р.

Прейскурант 1903 р. дає більш розгорнутий асортимент печей та камінів, де велику кількість відведено моделям не стільки у стилістиці історизму та еклектики, а й стилю модерн [20, №-ри 51, 57–58, 63–67, 71–80, 82–84]. В каталозі заводу В. Андстена 1903 р. бачимо вже знайому по моделі М.С. Кузнєцова (№ 804 від 1896 р. та № 6 від 1901 р.), «Арабіа» та шведського заводу «Рьорстранд» (№ 73А та № 73В) піч, яка в цьому каталозі Андстена значиться під № 34 [20, No 34, s. 32] (Рис. 27–28). Тобто, слід вважати, що завод В. Андстена також, як і М.С. Кузнєцов запозичив дану модель для власного тиражування. В каталозі 1917 р. часто повторюються ті ж самі моделі, що й в попередньому каталозі 1903 р., деяких, які були наявні ще у 1883 р., тут немає, але асортимент надзвичайно розширений навіть у порівнянні із 1903 р. Всього представлено 174 моделі. І цьому каталозі 1917 р. ми знову бачимо знайому нам піч № 34 зі схемою її можливого розташування у помешканні [21, No 34, s. 37–38] (Рис. 29–30).



Рис. 27–28. Обкладинка каталогу заводу В. Андстена за 1903 р. та ескізні зображення каміно-печі № 34 в стилістиці історизму.
Рис. 29–30. Обкладинка каталогу заводу В. Андстена за 1917 р. та ескізні зображення каміно-печі № 34 в стилістиці історизму

Проаналізована пічна модель має ясно виражену ярусну композицію. Поверхня печі рясно декорована рельєфним майоліковим орнаментом, що ґрунтується на принципах гармонійного поєднання строгої геометричності в конструктивних елементах із рясним рослинним декором, що прикрашає кожну рамкову кахлю, які у даній моделі виділяються великими пропорціями. Орнаментальне заповнення кахлів виконане за принципом розеткового розташування рослинних та геометричних елементів. Отже дана піч демонструє синтез

архітектурних і декоративних форм, властивий періоду історизму, коли митці активно переосмислювали різноманітні течії та стилі минулих епох. На відміну від інших пічних моделей, ця піч відрізняється ясно вираженим поєднанням відносно простої форми без перенасичення декору об'ємними скульптурними елементами, а має більш менш рівний низький рельєфний декор, за принципом «килимового» покриття. Рельєф декоративної вази в ніші, яку вирішено у вигляді невеличкого порталу-екседри з люнетом і завершенням у вигляді лучкового сандрику-фронтону із акротерієм та антефіксами (що відсилає нас до спогадів античної архітектурної храмової традиції) по центру пічного дзеркала також більш-менш не глибокий, барельєфний. Виключенням є виразний багато-розрізаний аттик з акротерієм у вигляді масивної пальметти, що увінчує піч над карнизом. Зауважимо, що заводи М.С. Кузнєцова калькували модель не повністю, а внесли свої зміни, які, наприклад, стосувалися верхівки, яка у кузнєцовському ізводі відрізняється як від № 73А, так і № 73В стосовно силуету та пластичних нюансів модульних прикрас, таких, як пальметти, що утворюють акротерій та антефікси, які насаджені на рівний та плаский плінт низького аттику. Аналізуючи ці відмінності верхівки, слід відзначити, що ми вважаємо трохи дивним виявлену тенденцію. Так, верхівка моделі № 73А виробництва «Арабіа» повністю співпадає не з моделлю № 73А фабрикації «Рьорстранд», а з моделлю № 34 фабрикації В. Андстена. І це при тому, що спорідненими між собою є заводи «Рьорстранд» та його дочірнє підприємство «Арабіа».

Такі відомі моделі «Арабіа» та Кузнєцова, а саме № 59 та № 785 (№ 4), № 77 та № 8 (№ 7) [11, с. 237; 12, с. 344], № 73В та № 804 (№ 6) (у В. Андстена це № 34) насправді з'являються уперше саме у каталозі заводу «Рьорстранд» ще у 1894 р. та відповідають номерам у каталогах «Арабіа», датування яких відноситься до наступних років, а саме до 1897, 1903, 1914 рр. Лише одна з цих моделей, відома як піч № 73В, з'являється у каталогах заводу Андстена за № 34 у 1903 та 1917 рр. Тому можна впевнено сказати, що заводи Кузнєцова не розробляли відповідні моделі, а запозичили їх так само, як і заводи «Арабіа» та Андстена, хоча і підходили до цих запозичень певною мірою творчо, деякі деталі трохи переробивши, приділити увагу чому, нажаль, в рамках цієї маленької доповіді неможливо. Запозичення великої кількості моделей заводом «Арабіа» від «Рьорстранд» не виявляється чимось дивним, адже даний завод, як був створений як дочірнє виробництво «Рьорстранд», яке лише згодом повністю відокремилося від нього. Не дивлячись на це, вироби усіх розглянутих виробництв на сьогодні беззаперечно відповідають усім критеріям культурних цінностей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, як показало проведене мистецтвознавче дослідження печей виробництва заводів М.С. Кузнєцова, «Рьорстранд», «Арабіа» та В. Андстена, дана модель кахельної печі безсумнівно є високохудожнім прикладом декоративно-прикладного,

монументального мистецтва та художнього ремісництва, із ясно вираженою системою архітектонічних принципів побудови форми та об’єму. На даному прикладі добре простежуються міжкультурні дифузійні процеси в дизайнерській естетиці кінця XIX поч. XX ст., яскраві запозичення, творче переосмислення форм та об’єму утилітарного об’єкту, яким були огрівальні печі в ті часи. Як видно до цих євроінтеграційних процесів відповідної епохи через посередництво Товариства М.С. Кузнєцова була залучена й Україна, адже відомо, що частина його заводів розташовувалася саме на теренах сучасної України. Окрім того, ще раз важливо відмітити те, що згідно із визначеннями у нині діючому законодавстві України, подібні об’єкти повинні розглядатися, як такі, що відносяться до культурних цінностей, об’єктів культурної спадщини, а отже, цілком справедливо вимагають відповідної охорони з боку держави, зваженого та обережного до них ставлення з боку суспільства.

Перелік використаних джерел:

1. Закон України «Про вивезення, ввезення, та повернення культурних цінностей» від 21.09.1999 № 1068-XIV (у чинній редакції).

2. Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 № 1805-III (у чинній редакції).

3. Каталог строительных майоликовых, эмалевых и терракотовых украшений, каминов, печей, печных изразцов, иконостасов и киот Товарищества М.С. Кузнецова. М.: А.А. Левенсон, 1896. 81 л.

4. Каталог майоликовых каминов, печей, печных изразцов, плиток для облицовки стен, иконостасов и киот Товарищества производства фарфоровых и фаянсовых изделий М.С. Кузнецова. М.: И.Н. Кушнерев и Ко, 1901. 26 с.

5. Селиванов А.В. Первое прибавление к книге Фарфор и фаянс Российской империи. Владимир: Типо-лит. губ. правления, 1904. IV, 50 с. XXVI–XXXI л.

6. Хамула Д.В. Атрибуція теракотових камінів та камінних печей палацу шляхтича Володимира Ростішевського в Косарях. *Здоров’я та суспільство в умовах війни:* Зб. наук. статей. Кропивницький, 2025. Вип.1. (5). У 3 т., Т. 2. С. 265–269.

7. Хамула Д.В. Атрибуція кахельної печі прибуткового будинку Русова в Одесі в контексті «Розробки методики проведення мистецтвознавчої експертизи антикварних теракотових, кахельних, фаянсових, майолікових печей та камінів щодо приналежності їх до культурних цінностей, які мають історичне, художнє, етнографічне та наукове значення. *Вісник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз міністерства юстиції України.* Випуск 17’ 2025. Одеса, 2025. С. 93–104. DOI: https://10.32782/2522-9656/2025-17-10

8. Хамула Д.В. До проблеми збереження автентичних кахельних печей, що мають культурну цінність, у контексті проведення судової мистецтвознавчої експертизи. *Міжвідомчий науково-методичний збірник «Криміналістика і судова експертиза»*. Вип. 70. Київ, 2025. С. 861–884. DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2025.70.64

9. Хамула Д.В. До питання атрибуції кахельної печі фабрикації Товариства фарфорових та фаянсових виробів М.С. Кузнєцова з будинку М. Зайцева в Києві. *Актуальні питання права та соціально-економічних відносин:* зб. наук. статей. Кропивницький, 2025. Вип.1. (7). У 3 т, Т.3. С. 216–225.

10. Хамула Д.В. Атрибуція двох моделей кахельних печей товариства фарфорових та фаянсових виробів М.С. Кузнєцова, фарфорової фабрики «Арабіа» та порцелянової фабрики «Рьострандґ». *Актуальні питання права та соціально-економічних відносин:* зб. наук. статей. Кропивницький, 2025. Вип.1. (7). У 3 т, Т.3. С. 226–236.

11. Хамула Д.В. Атрибуція моделі кахельної печі Товариства фарфорових та фаянсових

виробів М.С. Кузнєцова №8(7), та аналогії до неї від фарфорової фабрики «Арабіа» та порцелянової фабрики «Рьострандˮ. *Актуальні питання права та соціально-економічних відносин:* зб. наук. статей. Кропивницький, 2025. Вип.1. (7). У 3 т, Т.3. С. 237–247.

12. Хамула Д.В. Атрибуція моделей кахельних печей Товариства М.С. Кузнєцова: порівняльний та іконографічний аналіз із продукцією «Арабіа», «Рьострандˮ та фабрики Вільгельма Андстена. *Експертне забезпечення розслідування організованої злочинності: міжнародний досвід та національна практика:* зб. мат. міжнар. наук.-практ. конф. м. Одеса, 27 листоп. 2025 р. Нац. ун-т Одеськ. юрид. акад. Одеса: НУ «ОЮАˮ, 2025. С. 344–348.

13. Хамула Д.В., Платовський С.В. До питання міжнародних європейських юридичних регуляторів у сфері збереження антикварних печей та камінів як об'єктів культурної спадщини та культурних цінностей. *Вісник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України.* Випуск 18` 2025. Одеса, 2025. С. 146–157.

14. Хамула Д.В. Європейське законодавство про охорону фабричного маркування XIX початку XX століть та згадки про українські кахлярні у реєстраційних виданнях торгових марок. *«Криміналістика і судова експертиза: Теоретичні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи».* Вип. 71. 2026. К. С. 405–421. DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2026.71.26

15. Hintaluettelo Arabian Tehtaan Kaakeliuuneista ja Liesista. Helsinki. H: gissa, J. Simelfuksen perill. Kirjap. Osakeyhtio, 1897. 91 s.

16. Klajumienė Dalia Akad. Pirmavaizdis ir gaminys: XIX a. – XX a. pirmos pusės koklinių krosnių ir židinių atvejis. *Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros institutas*. 2023. S. 429–457.

17. Pris-Courant Wilhelm Andtens Kakel & Fayence – Fabriks Tillverkningar. Helsingfors. 1883. 31 s.

18. Priskurant Kakelugnar & Spiskar af Rörstrand Fabriks Tillverkningar. Helsingfors: J. Simeli Arfvingars Boktryckeri Aktiebolag, 1894. 23 s.

19. Priskurant öfver Arabia Fabriks Tillverkningar af Kakelugnar och Spislar. Helsinki: Arabia Aktiefabrik, Lindbergs Tryckeri Aktiebolag, 1914. 137 s.

20. Wilh`Andstens Fabriks Aktiebolag Wilh`Andstenin Tehdas Osakeyhtio. Helsingfors, Helsinki: Aktiebolaget Lilius & Hertzberg, 1903. 72 s.

21. Wilh`Andstens en Fabriks Aktiebolag Wilh`Andstenin Tehdas Osakeyhtio. Oflund & Petterson Bok-o. Stentryckeri, Helsingfors, Kivi-ja Kirjapaino, Helsinki, 1917. 231 s.

References:

1. Law of Ukraine "On the Export, Import and Restitution of Cultural Property" No. 1068-XIV of 21 September 1999 (as amended).

2. Law of Ukraine "On the Protection of Cultural Heritage" No. 1805-III of 8 June 2000 (as amended).

3. Catalogue of Architectural Majolica (1896), Enamelled and Terracotta Ornaments, Fireplaces, Stoves, Stove Tiles, Iconostases and Icon Cases of the M.S. Kuznetsov Partnership.

4. Catalogue of Majolica Fireplaces (1901), stoves, stove tiles, Wall Cladding Tiles, Iconostases and Icon Cases of the M.S. Kuznetsov Partnership for the Manufacture of Porcelain and Faience Products.

5. Selivanov, A.V. (1904). First Supplement to the Book Porcelain and Faience of the Russian Empire. Vladimir.

6. Khamula, D.V. (2025). Attribution of the terracotta fireplaces and fireplace stoves in the Palace of Nobleman Volodymyr Rostyshevskyi in Kosari. *Health and Society under Conditions of War*. Kropyvnytskyi, 1 (5), Vol. 2. Pp. 265–269.

7. Khamula, D.V. (2025). Attribution of the Tiled Stove in the Russov Apartment House in Odesa in the context of the "Development of a methodology for the Forensic Art expertise of Antique terracotta, tiled, faience, and majolica stoves and fireplaces to determine their status as cultural property of historical, artistic, ethnographic, and scientific significance". *Bulletin of the Odesa Research Institute of forensic expertise of the Ministry of Justice of Ukraine*. Issue 17. Odesa,

Pp. 93–104. DOI: https://doi.org/10.32782/2522-9656/2025-17-10

8. Khamula, D.V. (2025). On the problem of preserving authentic tiled stoves of cultural value in the context of forensic art expertise. *Criminalistics and forensic expertise: Interdepartmental Scientific and methodological*. Issue 70. Kyiv, Pp. 861–884. DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2025.70.64

9. Khamula, D.V. (2025). On the Attribution of a tiled stove Manufactured by the M.S. Kuznetsov Partnership for the Manufacture of porcelain and faience products from the M. Zaitsev House in Kyiv. *Current Issues of Law and Socio-Economic Relations.* Kropyvnytskyi, 1 (7), Vol. 3. Pp. 216–225.

10. Khamula, D.V. (2025). Attribution of two models of tiled stoves produced by the M.S. Kuznetsov partnership for the manufacture of porcelain and faience products, the Arabia Porcelain Factory, and the Rörstrand Porcelain Factory. *Current Issues of Law and Socio-Economic Relations.* Kropyvnytskyi, 1 (7), Vol. 3. Pp. 226–236.

11. Khamula, D.V. (2025). Attribution of model No. 8 (7) of a tiled stove produced by the M.S. Kuznetsov Partnership for the Manufacture of porcelain and faience products and Its analogues manufactured by the Arabia Porcelain Factory and the Rörstrand Porcelain Factory. *Current Issues of Law and Socio-Economic Relations.* Kropyvnytskyi, 1 (7). In 3 vols., Vol. 3. Pp. 237–247.

12. Khamula, D.V. (2025). Attribution of tiled stove models Manufactured by the M.S. Kuznetsov Partnership: **c**omparative and iconographic analysis with products of Arabia, Rörstrand, and the Wilhelm Andstén Factory. *Expert Support for the Investigation of Organized Crime: International Experience and National Practice*: Odesa, 27 November 2025. Odesa. Pp. 344–348.

13. Khamula, D.V., Platovskyi, S.V. (2025). On the Issue of International European Legal Regulations in the Field of Preservation of Antique stoves and fireplaces as objects of Cultural Heritage and Cultural Property. *Bulletin of the Odesa Research Institute of forensic expertise of the Ministry of Justice of Ukraine*. Issue 18. Odessa, 2025. Pp. 146–157. DOI:10.32782/2522-9656/2025-18-14

14. Khamula, D.V. (2026). European Legislation on the Protection of Factory Trademarks in the Nineteenth and Early Twentieth centuries and References to Ukrainian Tile Manufactories in Trademark registration publications. *Criminalistics and Forensic Expertise*. Issue 71. Kyiv, 2026. Pp. 405–421. DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2026.71.26

15. Hintaluettelo Arabian Tehtaan Kaakeliuuneista ja Liesista (1897). Helsinki. H: gissa, J. Simelfuksen perill. Kirjap. Osakeyhtio.

16. Klajumienė Dalia Akad (2023). Pirmavaizdis ir gaminys: XIX a. – XX a. pirmos pusės koklinių krosnių ir židinių atvejis. *Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros institutas.*

17. Pris-Courant Wilhelm Andtens Kakel & Fayence – Fabriks Tillverkningar (1883). Helsingfors.

18. Priskurant Kakelugnar & Spiskar af Rörstrand Fabriks (1894) Tillverkningar. Helsingfors.

19. Priskurant öfver Arabia Fabriks Tillverkningar af Kakelugnar och Spislar (1914). Helsinki.

20. Wilh`Andstens Fabriks (1903). Aktiebolag Wilh`Andstenin Tehdas Osakeyhtio. (1903) Helsingfors, Helsinki.

21. Wilh`Andstens en Fabriks Aktiebolag Wilh`Andstenin Tehdas Osakeyhtio (1917). Oflund & Petterson Bok-o. Stentryckeri, Helsingfors, Kivi-ja Kirjapaino, Helsinki.

Дата першого надходження статті до видання: 10.10.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.10.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.11.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)